

УДК 141.333

**Дискурс влади і дискурс мас у сучасній філософській антропології:
культурний, біологічний та релігійний виміри**

С.Р. КАРПЕНКО

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара, м. Дніпропетровськ,
E-mail: sr.karpenko@meta.ua**Авторське резюме**

Тема філософсько-антропологічного значення дискурсивного зв'язку між владою і масами у суспільстві постмодерну набуває значної актуальності через технологізацію процесів володарювання та перетворення раніше сакральної владної функції на сукупність стандартних процедур. Методологія статті полягає у розкритті особливостей культурних та змістовних форм дискурсу влади та дискурсу мас в основних підрозділах філософської антропології середини ХХ та початку ХХІ століття. Наукова новизна. Визначені інституціональні напрями смисловиразу у дискурсі влади про маси та зафіксований процес змішування владно-управлінської та представницької антропології. Виокремлені біологічний, релігійний та культурний рівні, відображення антропологічного значення дискурсу влади. Надано визначення антропомістичного змісту дискурсивних масивів владної мовленевої діяльності, а також способів філософської рефлексії мас щодо владного дискурсивного самовиразу. Визначено специфіку взаємодії владного та масового дискурсів у національних та загальнолюдських смислових просторах. Завданням статті є встановлення особливостей антропологічного змісту владного та масового дискурсів в умовах сучасних перетворень. У висновках зазначено, що антропний простір сучасної масової людини істотно звужується, оскільки участь індивідів у технологіях управління суспільством остаточно виключається. На цій основі розпадається навіть ключовий аспект дискурсу мас – наративи мас про владу, оскільки влада здійснює пряме втручання у смислотворчі структури дискурсу мас шляхом сугестії.

Ключові слова: дискурс влади, дискурс мас, релігійна антропологія, смисловий простір, антропний символізм дискурсу.

**Discourse of power and discourse of masses in modern philosophical
anthropology: cultural, biological and religious dimensions**

C.R. KARPENKO

The Oles Honchar Dnepropetrovsk national university, Dnepropetrovsk, Ukraine,
E-mail: sr.karpenko@meta.ua**Abstract**

The theme of philosophical anthropological meaning of discourse communication between mass and authorities in postmodern society acquires significant relevance because of technologization of the governance processes and transformation and earlier sacral power functions on aggregates standard procedures. Methodology of the articles consists on disclosure of cultural peculiarities and substantial forms of power discourse and mass discourse properties in major directions of philosophical anthropology of middle XX and beginning of the XXI century. Scientific novelty. Disclosed directions of the institutional sense-expression in the discourse of power supply and recorded the process of mixing power-management representative and anthropology, Identified biological, cultural and religious level, displaying the anthropological significance discourse of power. The definition is given to the anthropic content of discursive power speech array of activities and methods and philosophical reflection on the masses powerful discursive self-expression. The specificity of the interaction of power and mass discourses of national and universal semantic spaces defined. The task of the paper is the identification of anthropological content of the power and mass discourses in contemporary social transformations. In conclusions indicated, that anthropic space of the contemporary mass human is narrowing significantly, because of individuals participation in technology management of society finally excluded. On this basis breaks even key aspect of mass` discourse – narrations mass about the authority, since power performs Direct intervention in the discourse structure sense-creation mass by the way of suggestion.

Keywords: discourse of power, discourse of masses, religious anthropology, semantic space, anthropic symbolic discourse.

Постановка проблеми. Соціальна філософія рефлексії сучасності перебуває перед низкою викликів, які змушують уточнювати поняттєво-категорійний апарат та способи відповідей на питання щодо способів забуття нових філософських знань. Цими викликами є інформатизація і масовізація суспільства. Зменшення смислової ваги умовного індивіда відбуваєть-

ся в умовах стандартизації, зниження статусу міжособистісної комунікації на основі широкого опосередкування міжлюдської взаємодії новітніми комунікаційними та електронними мережами й системами. Знеособлення та усереднення людини виступають тими культурними чинниками, які до певної міри знижують актуальність основних питань філософії, зо-

© С.Р. Карпенко, 2015

крема таких, як буття, місце людини у Всесвіті та можливості еволюції людської спільноти. Концентрованим виразом нового змісту людських комунікацій є дискурс влади як феномен виразу статусних позицій та інтенцій людей, які приймають рішення щодо долі та поведінки інших людей.

Також непересічного значення набуває антропний зміст сприйняття пересічною людиною (людиною натовпу) владних практик та можливостей впливати на них через механізми зворотного зв'язку. Тема філософсько-антропологічного значення дискурсивного зв'язку між владою і масами у суспільстві постмодерну набуває значної актуальності через технологізацію процесів володарювання та перетворення раніше сакральної владної функції на сукупність стандартних процедур. Зазначене докорінно змінює статус владного дискурсу, який стає не лише відображенням буття певного елітарного прошарку у суспільстві, а виступає сукупністю керівних імпульсів, на які маси мають відповідати запрограмованим чином.

Аналіз досліджень і публікацій. Відображенням еволюції дискурсу влади від утаємничених практик до процесу кодування інформації в сучасному філософському контексті можливий на основі виявлення антропологічного змісту сучасності за допомогою антропологічного підходу, який в останній час також перебуває під впливом процесів структуризації та диверсифікації. Розкриття архетипових на шарувань дискурсів влади і мас, як самостійних феноменів можливе на основі культурного рівня філософської антропології, представлені роботами Е. Касірера [9], В. Ільїна [6]. Окремі аспекти сакралізації та десакралізації владного і масового дискурсу знаходять своє розкриття в роботах М. Бердяєва [2], С. Булгакова [4], Л. Карсавіна [8], Н. Лоського [13]. Біологічний антропологізм, а також біологічний напрям ідеологічних та когнітивних структур масового та владного дискурсу представлений роботами А. Гелена [5], К. Лоренца [12]. Актуальні проблеми антропологічного виміру дискурсу розробляли такі зарубіжні вчені, як П. Ахонен, Й. Тіенарі та С. Мерілейнен [17], С. Харді та Р. Томас [18], Б. Яблонська [19]. Ними, відповідно, розкриті приховані аспекти дискурсу [17], взаємовідносини стратегії, дискурсу і влади [18], співвідношення влади і знання у критичному дискурсі [19]. Однак, попри значний внесок, тема антропологічного виміру дискурсивних просторів влади і мас потребує подальшого опрацювання.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. У цьому зв'язку проблемою статті є взаємозв'язок між дискурсами влади і мас, що розкривається через антропний зміст мовленнєвих структур та форм дискурсивного виразу.

Метою дослідження є встановлення специфіки антропологічного відображення філософського змісту владного дискурсу та дискурсу мас. З урахуванням напрямків децентралізації та структуривання самої філософської антропології в сучасних умовах завданнями статті є послідовне розкриття вимірів антропологічного відображення дискурсів влади і мас у сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. Сутність і антропологічне значення дискурсів влади і мас в сучасних умовах розглядається на основі основних засад буття людини як живої істоти та її відмінностей від природного світу. В цьому зв'язку, дискурс як особлива мовленнєва і текстуальна реальність є формою символічної взаємодії, яка властива людському роду, що, в свою чергу, віддалений від природних способів комунікації. Водночас біологічна обумовленість антропного змісту дискурсу зумовлює його зв'язок з основними потребами людини як живої істоти. В цьому плані дискурс влади може бути відображений як мовлення людських істот, які стверджують своє домінування у дискурсивному просторі. Тим часом, дискурс підвладних може бути втіленням спілкування підпорядкованих індивідів у тому чи іншому середовищі – біологічній чи соціальній спільноті. Згідно з Е. Кассіером, «людина зуміла відкрити новий спосіб адаптації до навколишнього середовища. У неї між системою рецепторів і ефекторів є ще третя ланка, яку можна назвати символічною системою. Це нове надбання цілком перетворило все людське життя. У порівнянні з іншими тваринами людина живе не просто в більш широкій реальності – вона живе немовби в новому вимірі реальності. Існує безсумнівна відмінність між органічними реакціями та людськими відповідями» [9]. Отже, дискурс як форма реакції на навколишній світ, має певні особливості, зумовлені темпоральними та іншими умовами. Водночас втілення антропологічних особливостей людини у процес дискурсу відповідає досить високій соціальній організації соціуму.

Диференціація первісного суспільства та, загалом, архаїчних прототваринних колективів на підвладних та керуючих не могла не знайти втілення у владному дискурсі через його функціональність – тобто необхідність звернення осіб, які мають владний статус до решти соціального колективу. Саме тому дискурс влади стає більш визначеним, різноманітним і має більш абстрактне і символічне значення, оскільки владна роль передбачає, передусім, застосування розуму у формулюванні владних приписів у зверненнях до маси. Статусна відокремленість провідної верстви керівної меншості від підлеглої більшості формувала символічну відокремленість владного дискурсу від дискурсу мас на основі діхотомій типу розвинений – відсталий, складний – примітивний

та інших. Водночас зі зростанням загального рівня культури людства, зазначені розбіжності ставали умовними, що має особливий прояв у сучасному суспільстві. «Розум – дуже неадекватний термін для всеосяжного позначення форм людського культурного життя в усьому її багатстві та розмаїтті. Але всі ці форми – суть символічних форм. Замість того щоб визначати людину як *animal rationale*, ми повинні, отже, визначити її як *animal symbolicum*, символічну тварину. Саме так ми зможемо позначити її специфічну відмінність, а тим самим і зрозуміти новий шлях, відкритий людині, – шлях цивілізації», вважає Е. Кассіре [9]. Слід зазначити при цьому, що антропологічний зміст дискурсу влади формулюється також на основі імпульсивного змісту або інтенціональних намірів, які наявні у дискурсивних актах влади і мас.

Від'єднання людини від природи, на думку класиків філософської антропології, спричиняє появу зовсім іншого, ніж у тваринному світі, набору смислів та інструментів самовиразу. Також ці символи мають іншу мету, яка не пов'язана з задоволенням базових тваринних потреб. Вираз розуму та аспектів запланованої діяльності, які мають не емотивну, а раціональну основу, є основою прогресу дискурсу влади та її відокремлення від дискурсу мас. Однак, це положення є дискусійним, оскільки, як відомо, примітивним формам людської організації були властиві не лише засади одноосібного правління, але й форми колективних обговорень, а також військова демократія. В цих умовах дискурс влади і мас певним чином змінюватися. Індивіди, посідаючи різні статусні позиції, мали досвід і кваліфікацію апробації антропного змісту різних рівнів дискурсу. Тому владно-управлінський дискурс, як один з різновидів дискурсу влади, не є повністю відокремленим від дискурсу мас, він є спеціалізованою частиною загальнолюдського дискурсу. На думку Е. Кассірера, «різниця між пропозиціональними й емоційними мовами – це справжня межа людського і тваринного світів. Всі теорії та спостереження, що стосуються мови тварин, не досягають мети, якщо не враховують це основне розходження. У всій літературі на цю тему немає, здається, жодного доказу, здатного переконати нас у тому, що тварини дійсно зробили цей вирішальний крок від суб'єктивності до об'єктивності, від афективної до пропозиціональної мови» [9]. Тобто антропологічне обумовлення владного дискурсу пов'язане з уявленнями про розвиток людини як мислячої істоти.

Комунікація як продукт самостійного мислення визначається життєвими потребами людини у біологічному світі. Водночас дискусія між теологічною і дарвінівською концепціями призводить до невизначеності основної антропної рушійної сили і мотивації владного

дискурсу. Як свідчать сучасні розробки, соціально-антропологічні знання цілком придатні для практичної діяльності в галузі управління. «Практика показала, що знання культурних відмінностей і вміле використання цих знань при побудові зовнішньої політики підвищують ефективність дій більш обізнаної сторони. Такий стан справ є цілком природним. Люди завжди прагнуть мати уявлення про те, що їх оточує, і будувати свою поведінку відповідно до цих знань», зауважує Е. Орлова [15, с.3]. Створення висловів і тверджень, які зумовлені мотивами владного впливу, антропологічний зміст і основа владного дискурсу мають зв'язок з ускладненням людських взаємин і потреб протягом розвитку людства.

Попри це біологічна еволюція не виступає концепцією, придатною для аналізу зумовленості мовленнєвих та текстуальних практик, які склалися після відокремлення людини від тваринного світу, як про це свідчить дарвіністська гіпотеза. «Логічний аналіз людської мови завжди приводить нас до елемента першорядної важливості, який не має паралелей у тваринному світі. Загальна теорія еволюції в жодному стосунку не перешкоджає встановленню цього факту. Навіть в області явищ органічної природи ми визнаємо, що еволюція не виключає виникнення нового. Повинен бути визнаний факт раптових мутацій і несподіваних еволюційних стрибків. Сучасна еволюційна теорія більше підходить до еволюції з мірками раннього дарвінізму; інакше пояснює вона і причини еволюції. Ми легко можемо припустити, що в розвитку деяких символічних процесів людиноподібні мавпи зробили значний крок вперед», – вказує Е. Кассіре [9]. Вачення особливостей людини як істоти, яка відокремилася від природи та панує над природним світом справляє відбиток і на структуру владного дискурсу.

Якщо вважати, що на примітивних стадіях розвитку людства основними компонентами дискурсу влади були повеління та зміна поведінки підвладних, яка до певної міри пов'язана зі ставленням людини до свійських тварин та практики управління поведінкою живих істот. Однак, керування іншими мислячими істотами, крім суто примусових компонентів, повинне включати й аспекти логіки тлумачення і роз'яснення, що спонукає до більш широкого та різноманітного використання мовного апарату. Тому біологіцистський напрям антропологічного напряму дискурсу влади і мас визначає необхідність розуміння не лише з точки зору примусу до виконання певних повелінь, але також і обґрунтування цих повелінь з точки зору раціональних міркувань і попередніх практик, зокрема, з боку релігійної традиції.

Це розкриває велике значення пояснювальної традиції та культури обґрунтування, яка існує в усіх суспільствах і є основою, спочатку

сакралізації влади у примітивних та архаїчних соціумах, а надалі – надання влади пріоритету у прийнятті ефективних технократичних рішень. При цьому еволюція від посилення на сакральне і не визначене до раціоналізаторських аргументів позначає шлях людства від визнання до невизнання предметного матеріального світу. «Тварина здатна ухилитися від однозначно заданих стимулом реакцій. Вона може не тільки навчитися користуватись своїм інструментом, а й винайти знаряддя для своїх цілей. Тому-то деякі психобіологи і переконані в тому, що у тварин є конструктивна уява. Однак цей інтелект і ця уява не ті, які характерні для людини. Можна, коротше кажучи, зробити висновок, що тварина володіє практичними уявою та інтелектом, тоді як у людини розвинулася нова форма – символічна уява та інтелект», вказує Е. Кассіер [9]. Отже, невідповідність антропного виміру дискурсу основним біологічним засадам співвідношення тварин і середовища визначається у символічному рівні відображення потреб людини як специфічної істоти.

Фундаментальне відокремлення символу від предмета позначає значний шлях, який пройшло людство шляхом вироблення абстракцій та мислення. У природному світі існує лише буквальне й однозначне розуміння предметності, що відображається у системі інстинктів та нервових реакцій. Ознакою вищої нервової діяльності людини є створення цивілізаційних символів та складних комунікаційних конструкцій. В цьому зв'язку дискурс влади включає також і систему символів та ідей, які не притаманні іншим людським дискурсам. Символічна витонченість та спеціалізація владного дискурсу забезпечує, з одного боку, герметичність його використання, а з іншого боку – особливу символічну реальність та використання специфічних понять. Врешті, у владному дискурсі великою мірою і виражаються владні відносини, які відбивають не лише систему підпорядкування та домінування, але й різноманіття різновидів цієї діяльності, а також претензій на владу з боку конкурентів. Як вважає Е. Кассіер, «людську культуру в її цілісності можна описати як процес послідовного самовизволення людини. Мова, мистецтво, релігія, наука суть різні стадії цього процесу. У кожному з них людина проявляє і випробовує нову можливість – можливість побудови свого власного «ідеального» світу. Філософія не може не брати участі в пошуці основоположної єдності в цьому ідеальному світі» [9]. Антропологічний зміст та обумовленість владного дискурсу і дискурсу мас формується на основі належності людини до тваринного світу.

Незважаючи на нашарування цивілізації, ускладнення і символізм владного мовлення, предметом частини дискурсивних висловлювань залишаються аспекти фізичного буття

людини. Перетворення людини на особливий сегмент тваринного царства передбачає усвідомлення нею фізичних потреб. Влада й дискурс, як уже зазначалося, виступають одним зі способів реалізації тваринної потреби у домінуванні над іншими істотами. Наявність дискурсів контреліт та груп, що змагаються за владу також можуть розглядатися як давні відлуння тваринних прагнень та потреб. Положення людини та її дискурсивних проявів у суспільстві пов'язується класиками антропологічної філософії з буттям людини у Всесвіті. Саме тому дискурс мас про владу містить певні положення, які фіксують потрібні й ідеальні риси влади та можливість відповідності її практик масовим практикам у суспільстві. Згідно з М. Шелером, «уже слово і поняття «людина» містить підступну двозначність, без розуміння якої навіть не можна підійти до питання про особливе становище людини. Слово це повинно, по-перше, вказувати на особливі морфологічні ознаки, якими людина володіє як підгрупа роду хребетних і ссавців. Само собою зрозуміло, що, як би не виглядав результат такого утворення поняття, жива істота, названа людиною, не тільки залишається підпорядкованим поняттю тварини, але й становить порівняно малу область тваринного царства» [16]. Вказані аспекти реалізації фізичних і фізіологічних потреб у діяльності людини не можуть не знаходити відображення у дискурсах влади і мас.

Влада як прояв інстинкту домінування (згідно з еволюційними підходами) може спричиняти прямий вплив на ситуацію дискурсивного мовлення і зміст промов. Це обґрунтовує думку про те, що владні дискурсивні висловлювання не можуть бути повністю позбавленими емоційної компоненти, навіть, в умовах сучасного технократичного суспільства. Явище харизми політичних діячів як проявів масового емоційного ставлення до лідерів свідчить про інстинктивні засади у багатьох психологічних відносинах між владою та масами. Мотивація до участі у владному дискурсі може розглядатися також як частина прояву інстинктивного тяжіння до влади, яка не має раціональних засад за цим критерієм. В умовах конкуренції за владу відбувається просування індивідів, які намагаються посісти владні позиції. Інтелект в цій ситуації виступає лише додатковою конкурентною перевагою. На думку М. Шелера, «інстинктивну поведінку не можна зводити й до автоматизації розумної поведінки. Швидше ми можемо сказати, що виокремлення співвідносних окремих відчуттів і уявлень зі складу дифузних комплексів (й асоціативний зв'язок між цими окремими утвореннями), а також виокремлення з інстинктивно-смыслового зв'язку поведінки певного потягу, що вимагає задоволення, з іншого ж боку, первістків інтелекту, який прагне «штучним» шляхом знову зробити осмисленим автоматизм, який став тепер без-

глуздим, – те й інше з генетичної точки зору суть початкові результати розвитку інстинктивного поведінки» [16]. Тому аспекти вибору людиною того, чи іншого способу дискурсивного мовлення пов'язаний з можливостями ситуації та здібності кожної істоти. Звідси, дискурс влади, як сукупність висловлювань, владних мовців підпорядкована особливостям середнього мовлення та рівня підготовки кожного владного індивіда.

Саме тому дискурсивна поведінка владних мовців не завжди відповідає раціональним критеріям в сенсі цілераціональності і можливостей досягнення мети. Як вказує український дослідник В. Козловський, «антропологія як прагматична чи то емпірична наука (психологія) також позбавлена необхідних ознак унормованості та засад розуму, бо судження, що формулюються в цих науках, є суто емпіричними і зосереджуються на дослідженні душі, бажань, здатностей людини, чи до вивчення її як істоти, що сама себе творить в обширі світу, підносячи себе на рівень громадянина світу» [11, с.60]. В цьому знаходить прояв дискурс мас, який ще у більшій мірі підпорядкований інстинктивним та позараціональним чинникам, оскільки кількість масових реакцій на дискурс влади є. У випадку перетворення масового дискурсу на дискурс влади відбувається зниження рівня раціональності у впорядкуванні дискурсу. «Жива істота поводить розумно, якщо вона без пробних спроб або всякий раз додає нових проб здійснює смислову - «розумну» або ж хоча і не досягає мети, але явно прагне до неї, тобто «дурну» - поведінка по відношенню до нових ситуацій, нетипово ні для вигляду, ні для індивіда, і притому раптово, і насамперед незалежно від числа зроблених до того спроб вирішити завдання, певну потягом», справедливо зазначає М. Шелер [16]. Специфічними відмінностями, які знаходять своє відображення у дискурсах влади і мас є напрацювання людського суспільства, які остаточно віддаляють людину від природного світу (див. С. Івашев [7]).

Еволюційно-філогенетична гіпотеза визначає антропні відмінності людини на основі специфічних комплексів і практик людської поведінки, які мають в тому числі і актуальний характер. З ускладненням людського суспільства дискурс влади підпорядкований запобіжникам і складним передумовам, які не дають змоги масам піддатися емоціям та тваринним мотивам (див. М. Бутовська, Л. Файнберг [3]). Логічні посилення владного дискурсу одразу відокремлюють людину від тваринного світу і заперечують думку про можливість ототожнення людських практик з природними мотивами і умовами. В цьому зв'язку, соціальні чинники формування дискурсу влади і мас виступають органічними властивостями людської природи, втіленої в межах реалізації божественного

задуму. В зв'язку з цим, специфічні особливості людини, як окремого феномена Всесвіту, перетворюються на постійно діючий комплекс є однією з передумов, які визначають і форму дискурсу, і його зміст, і вплив на розвиток соціуму. М. Шелер вказує, що «завдання філософської антропології – точно показати, як з основної структури людського буття ...впливають всі специфічні монополії, звершення й справи людини: мова, совість, інструменти, зброя, ідеї праведного і неправедного, держава, керівництво, образотворчі функції мистецтва, міф, релігія, наука, історичність та громадськість» [16]. Специфічними відмінностями, які знаходять своє відображення у дискурсах влади і мас є напрацювання людського суспільства, які остаточно віддаляють людину від природного світу.

В цьому зв'язку, специфічні особливості людини, як окремого феномена Всесвіту, перетворюються на постійно діючий комплекс, стають однією з передумов, які визначають і форму дискурсу, і його зміст, і вплив на розвиток соціуму. Визначальну роль в цьому контексті відіграє дискурсивна суб'єктність. На думку М. Бердяєва, «людина усвідомлює себе також суб'єктом і насамперед суб'єктом. Таємниця про людину розкривається в суб'єкті, у внутрішньому людському існуванні. В об'єктивізації, у викинутих людиною в об'єктивний світ таємницях про людину закривається, вона дізнається про себе лише те, що відчужене від внутрішнього людського існування. Людина не належить цілком до об'єктивного світу, вона має свій власний світ, свій немирний світ, свою несумірну з об'єктивною природою долю. Людина як цілісна істота не належить природній ієрархії і не може бути в неї вміщена. Людина як суб'єкт є акт, зусилля. У суб'єкті розкривається, йде зсередини творча активність людини» [2]. Звертаючи увагу на суб'єктні та духовні інтереси як антропологічні властивості людини, слід зауважити, що оцінювальний критерій тих чи інших властивостей людської природи не завжди базуються на дихотомії позитивний – негативний.

Через існування великої кількості релігійних систем як способів виразу духовних прагнень і потреб людини перетворювальний вплив духовності та релігійної самосвідомості на дискурс набуває релятивістського ситуативного значення. Особливий статус дискурсу влади не дає можливості втілення однозначних морально-етичних критеріїв розуміння добра і зла через різні модуси застосування влади (див. В. Алексєєв [1]). Неоднозначність морального і негативного змісту дискурсу мас утверджується в емпіричній поведінці натовпу і недотримання індивідами вимог відповідності морально-етичним вимогам та духовно-релігійним настановам. М. Бердяєв стверджує, що «люди-

на є низькою і високою, нікчемною і великою. Людська природа є полярною. І якщо щось стверджується в людині на одному полюсі, то це компенсується утвердженням протилежності на іншому полюсі» [2]. Тому дискурс, як наслідок об'єднання протилежностей, набуває значення лише за умови розуміння творчих задатків та творчості людини.

Самовираз у дискурсі підпорядкований не лише зовнішнім умовам та станам людської свідомості (душевними злетами і падіннями). Він реалізується також на основі бажання індивідів та спільнот здійснювати самовираз у творчості. Звідси на релігійному рівні антропологічного відображення змісту дискурсу влади і мас можна побачити ключову відмінність між креаціоністською діяльністю влади щодо перетворення суспільства (і забезпечення більш високого в естетичному плані оформлення дискурсу) і посереднім, іноді примітивним у творчому плані дискурсом мас (див. В. Кириченко [10]).

Красномовство поза владою (наприклад, в контрелітних дисидентських групах) лише підкреслює відмінність між антропологічною природою дискурсу влади і дискурсом мас. Саме тому дискурсивна взаємодія влади і мас як спільний простір висловлювань є досить рідкісним явищем, навіть в умовах громадянської рівності й ліберальної демократії. «Можна ще сказати, що людина творить саме тому, що вона істота хвора, роздвоєна і незадоволена собою. Творчість подібно до платоновського Еросу має своє джерело не тільки в багатстві та надлишку, але й в бідності і нестачі. Творчість є одним із шляхів зцілення хворої істоти людини. У творчості долається роздвоєність. У творчому акті людина виходить з себе, перестає бути поглинутою собою і картати себе», зауважує М. Бердяєв [2]. Реалізація духовних творчих інтенцій окремої людини у дискурсі влади дає основу для гіпотези про загальний творчий та духовно-інтенціональний характер формування дискурсу влади і дискурсу мас.

В різних формах виразу народний дискурс виступає виразом смисложиттєвих обставин та намірів людини в межах певної соціальної дійсності. Тим часом, дискурс влади має інші соціальні та творчі базові засади. Він виходить з функціонального навантаження влади та її відповідальності за долю всієї людської спільноти. Індивідуальна творчість людини в межах дискурсу влади є необмеженою тоді, коли людина повною мірою виступає одноосібним і повновладним мовником, ієрархічний статус якого перевищує статус і значення інших мовників. Ця моральна і духовна еволюція людини виступає не лише запобіжником для біологічних імпульсів природи людини та їх поширення і відображення у дискурсі, але також може служити більш високому призначенню, тобто реалізації місця людини не лише

у космологічній, але й у телеологічній перспективі розвитку Всесвіту. Як вказує Л. Карсавін, «довершена тварна єдність дозволяє зрозуміти й нашу збиткову або відносну всеєдність, нашу емпірію. – В емпірії немає повноти, досконалості кожного моменту. Він у ній лише стає, але не досягає межі і цілі становлення, тобто істинного свого буття» [8, с.346].

У зв'язку з цим душевний та духовний устрій людини, згідно з Бердяєвим виконує роль внутрішньої ієрархії, яка відіграє ключову роль в обранні пріоритетів висловлювань і самовиразу людини у творчій мовній і мовленевій сфері. М. Бердяєв зазначає, що «особистість є цілісною духовно-душевно-тілесною істотою, в якій душа і тіло підпорядковані духу, одухотворені і цим з'єднані з вищим, понадособовим і надлюдським буттям. Такою є внутрішня ієрархічність людської істоти. Порушення або перекидання цієї ієрархічності є порушенням цілісної особистості, врешті-решт, руйнування її» [2].

Таким чином, рівні відображення антропологічного змісту дискурсу влади і дискурсу мас набувають виразної емоціональної специфіки. Біологічний рівень реалізує природні умови людини як істоти та відмінності її можливостей від природного середовища на основі мовлення і символічно-знакових систем спілкування. Культурний рівень визначає складність дискурсивних відносин через накопичення традицій і культурних артефактів і ментифактів у кожному суспільстві та на певному рівні його розвитку. Духовно-релігійний рівень відкриває перспективу виразу людини як творчої особистості, яка має духовні потреби і інтенції, які пов'язані з загальною світобудовою та особливостями загальної самосвідомості. Вказані особливості антропологічного підпорядкування дискурсів влади і мас впливають на формування пріоритетів і наголосів у формах дискурсів її будові і впливу. Водночас стандартність та багатоманітність в середині дискурсів влади і мас, виражених антропологічними чинниками, зумовлюють переважання колективних та індивідуальних позицій і значень у динамічному стані дискурсивних просторів.

Висновки. Таким чином, антропологічний простір як чинник смислотворення дискурсів влади і мас виступає підходом для визначення становища людини на різних етапах розвитку суспільства. Ретроспективи дискурсу влади дають зрозуміти, що управлінський та владний модули у дискурсі владних статусних мовців визначають однакове ставлення до людини – як до об'єкта перетворювальної дії. Розкриття протиріччя між формою дискурсивних промов та їх змістом забезпечується на рівні філософської антропології через аналіз когнітивних та епістемічних структур.

Дискурс влади має на меті підкреслити особливий статус промовців, а також забезпе-

чити виграш у замкненій мовній грі, притаманній тому чи іншому історичному соціуму. Дискурс мас, як свідчить антропологічний аналіз, в більшості випадків набуває демократичного та опозиційного виміру. Плебейські мотиви та архетипи у дискурсі мас виступають основною поза часовою вимогою народного представництва. При цьому народ не є сукупністю розумних мислячих індивідів, а певною спільнотою, яка має самостійне існування.

Антропні простори дискурсів влади і мас зближуються та пов'язуються у сегменті спільних смислів щодо долі суспільства і держави. У кризові моменти перетворення суспільства модули та мотиваційна спрямованість дискурсів влади і мас зближуються і консолідується з метою розв'язання завдань виживання тієї чи іншої етнічної спільноти в умовах технократичного суспільства. Цей зв'язок остаточно руйнується через десакралізацію та розгерме-

тизацію дискурсу влади. З іншого боку, руйнування зв'язку відбувається через остаточне усунення мас від каналів експертного управління. Маси остаточно дискваліфікуються через некомпетентність і складність управлінських процедур контролю і планування в інформаційному суспільстві. Антропний простір сучасної масової людини істотно звужується, оскільки участь індивідів у технологіях управління суспільством остаточно виключається. На цій основі розпадається навіть ключовий аспект дискурсу мас – наративи мас про владу, оскільки влада здійснює пряме втручання у смислотворчі структури дискурсу мас шляхом сестії та нав'ювання (див. Б. Марков [14]). Перспективи подальшого розгляду проблеми, порушеної в даній статті є типологізація розкриття змісту індивідуальних та творчих компонентів дискурсів влади і мас як виразу антропологічного статусу сучасної людини.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Алексеев В. П. Историческая антропология и этногенез [Текст] / В. П. Алексеев. – Наука, 1989. – 445 с.
2. Бердяев Н. Проблема человека (К построению христианской антропологии) [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.spasi.ru/biblt/berd7.htm>
3. Бутовская М. Л. У истоков человеческого общества [Текст] / М. Л. Бутовская, Л. А. Файнберг // РАН. Институт этнологии и антропологии им. Миклухо-Маклая. – М.: Наука, 1993. – 255 с.
4. Булгаков С.Н. Апокалипсис Иоанна: Опыт догматического истолкования [Текст] – М.: Православное Братство Трезвости «Отрада и Утешение», 1991. – 351 с.
5. Гелен А. О систематике антропологии // Проблема человека в западной философии: Переводы. М.: Прогресс, 1988. С.151 – 201.
6. Ильин В.В. Политическая антропология [Текст] / В.В. Ильин, Д.В. Бадковский, А.С. Панарин. Под ред. В.В. Ильина. – М.: МГУ, 1995. – 254 с.
7. Івашев Є. В. Антропология як підґрунтя аксіології права: людські потреби — інтереси — цінності [Текст] / Є. В. Івашев // Актуальні проблеми держави і права. – 2011. – Вип. 61. – С. 298 – 305.
8. Карсавин Л.П. Малые сочинения [Текст] / СПб.: АО Алетейя, 1994 – 532 с.
9. Кассирер Э. Опыт о человеке. Перевод с англ. яз. Ю. А. Муравьева. [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.bim-bad.ru/biblioteka/article_full.php?aid=337
10. Кириченко В. Г. Релігійна антропология та філософія В. Зінківського (1881–1962 рр.) [Текст] / В. Г. Кириченко // Гілея: науковий вісник. – 2013. – № 77. – С. 212 – 216.
11. Козловський В. Кантова моральна антропология: загальні контури проекту [Текст] / В. Козловський // Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Сер. : Філософія. – 2013. – Вип. 13. – С. 53 – 61.
12. Лоренц К. Агрессия (так называемое «зло») Агрессия (так называемое «зло»): Пер. с нем. М.: Издательская группа «Прогресс», «Универс», 1994. – 272 с.
13. Лосский В.Н. Спор о Софии. Статьи разных лет М.: Изд-во Свято-Владимирского Братства, 1996. –195 с.
14. Марков Б. В. Философская антропология / Б. В. Марков. – Питер, 2008. – 352 с.
15. Орлова Э. А. Культурная (социальная) антропология / Э. А. Орлова. – Академический проект, 2004. – 480 с.
16. Шелер М. Положение человека в космосе [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://sophia.nau.edu.ua/2010-07-29-11-48-45/2010-07-29-11-55-07/101-2010-07-31-11-59-14>
17. Ahonen P. Hidden contexts and invisible power relations: A Foucauldian reading of diversity research [Text] / P.Ahonen, J.Tienari, S.Meriläinen, A.Pullen, //Human Relations. – 2014 #67 (3). – P. 263–286.
18. Hardy C. Strategy, Discourse and Practice: The Intensification of Power [Text] C.Hardy, R.Thomas //Journal of Management Studies Volume 51 – Issue 2–March 2014 –P. 320–348.
19. Jablonska B. Power and Knowledge in Critical Discourse Studies – Theoretical Reflections[Text]/B.Jablonska //Studia socjologiczne. – 2012 (1) – P. 75–92.

Стаття надійшла до редакції 19.04.2015

REFERENCES:

1. *Alekseev V. P.* Istoricheskaya antropologiya i etnogenez (Historical Anthropology and ethnogenesis). – *Nauka*, 1989. – 445 p.
2. *Berdyaev N.* Problema cheloveka (K postroeniyu hristianskoy antropologii) (The problem of man (Construction of Christian anthropology) . – Access: <http://www.spasi.ru/biblt/berd7.htm>

3. *Butovskaya, M. L.* U istokov chelovecheskogo obschestva (At the root of human society)[Tekst] // *RAN. Institut etnologii i antropologii im. Mikluho-Maklaya*. – M.: Nauka, 1993. – 255 p.
4. *Bulgakov S.N.* Apokalipsis Ioanna: Opyit dogmaticeskogo istolkovaniya (Apocalypse of John: Experience dogmatic interpretation) [Tekst] – M.: *Pravoslavnoe Bratstvo Trezvosti «Otrada i Uteshenie»*, 1991. – 351 p.
5. *Gelen A.* O sistematike antropologii (About systematics of anthropology) // *Problema cheloveka v zapadnoy filosofii: Perevodyi*. M.: *Progress*, 1988. P.151 – 201.
6. *Ilin V.V.* Politicheskaya antropologiya (Political Anthropology) [Tekst]. – M.: *MGU*, 1995. – 254 p.
7. *Ivashev E. V.* Antropologiya yak pIdGruntya aksIologIyi prava: lyudskI potrebi – Interesi – tsInnostI (Anthropology of values as the basis of law, human needs - interests - values) [Tekst] // *AktualnI problemi derzhavi I prava*. – 2011. – Vip. 61. – P. 298 – 305.
8. *Karsavin L.P.* Malyie sochineniya (Small works) [Tekst] / SPb.: *AO Aleteyya*, 1994 – 532 p.
9. *Kassirer E.* Opyit o cheloveke. (Essay on Man). – Access: http://www.bim-bad.ru/biblioteka/article_full.php?aid=337
10. *Kirichenko V. G.* RelIgiyna antropologIya ta fIlosofIya V. ZInkIvskogo (1881–1962 rr.) (Religious Anthropology and Philosophy of V. Zinkivsky) [Tekst] // *Gileya: naukoviy vIsnik*. – 2013. – № 77. – P. 212 – 216.
11. *Kozlovskiy V.* Kantova moralna antropologIya: zagalnl konturi proektu (Kant’s moral anthropology: the broad contours of the project) [Tekst] // *NaukovI zapiski [NatsIonalnogo unIversitetu «Ostrozka akademIya»]*. Ser.: *FIllosofIya*. – 2013. – Vip. 13. – P. 53 – 61.
12. *Lorents K.* Agressiya (tak nazyivaemoe «zlo») (tak nazyivaemoe «zlo») (Aggression (the so-called «evil»): Per. s nem. M.: *Izdatelskaya gruppa «Progress», «Univers»*, 1994. – 272 p.
13. *Losskiy V.N.* Spor o Sofii. Stati raznyih let (The dispute about Sophia. Articles from different years) M.: *Izd-vo Svyato-Vladimirskogo Bratstva*, 1996. – 195 p.
14. *Markov B. V.* Filosofskaia antropologiya (Philosophical Anthropology). – Piter, 2008. – 352 p.
15. *Orlova, E. A.* Kulturnaya (sotsialnaya) antropologiya (Culture (social) anthropology). – *Akademicheskii proekt*, 2004. – 480 p.
16. *Sheler M.* Polozhenie cheloveka v kosmose (Man’s position in space) . – Access: <http://sophia.nau.edu.ua/2010-07-29-11-48-45/2010-07-29-11-55-07/101-2010-07-31-11-59-14>
17. *Ahonen P.* Hidden contexts and invisible power relations: A Foucauldian reading of diversity research [Text] / P.Ahonen, J.Tienari, S.Meriläinen, A.Pullen, // *Human Relations*. – 2014 №67 (3). – P. 263–286.
18. *Hardy C.* Strategy, Discourse and Practice: The Intensification of Power [Text] C.Hardy, R.Thomas // *Journal of Management Studies* Volume 51 – Issue 2–March 2014 –P. 320–348.
19. *Jablonska B.* Power and Knowledge in Critical Discourse Studies – Theoretical Reflections [Text] / B.Jablonska // *Studia socjologiczne*. – 2012 (1) – P. 75–92.

Карпенко Сергій Русланович – здобувач
 Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара
 Адреса: 49010, м. Дніпропетровськ, пр. Гагаріна, 72
 E-mail: sr.karpenko@meta.ua

Karpenko Serhii Ruslanovych – applicant
 The Oles Honchar Dnepropetrovsk national university
 Address: 72, Gagarin Av., Dnipropetrovsk, 49010, Ukraine
 E-mail: sr.karpenko@meta.ua